

📖 Kirja-arvio

Hannu Nieminen

Journalismin arvot 2000-luvun puntarissa: peruskatsaus median normatiivisiin teorioihin

Clifford G. Christians, Theodore L. Glasser, Denis McQuail, Kaarle Nordenstreng, and Robert A. White (2009). *Normative Theories of the Media: Journalism in Democratic Societies*. Urbana & Chicago: University of Illinois Press, 275 s.

► Kuten kirjoittajat esipuheessaan toteavat, "Normative Theories"-teosta valmisteltiin pitkään, lähes 20 vuotta. Kirjasta ehti muodostua klassikko jo ennen ilmestymistään: sen oli määrä syrjäyttää 1950-luvulta asti lehdistöteorioista käytyä keskustelua hallinnut ja kylmän sodan asetelmia heijastellut "Four Theories of the Press" -teos'. Alku ainakin näyttää hyvältä, sillä kirja on jo palkittu USA:ssa alansa parhaana vuonna 2009 ilmestyneenä tutkimuskirjana (*Kappa Tau Alpha Research Award*), ja lisäksi teos oli Yhdysvaltojen vaikutusvaltaisen journalismikasvatuksen seuran AEJMC:n (*The Association for Education in Journalism and Mass Communication*) palkintoehdokkaana kesällä 2010.

"Normative Theories" -teoksen kirjoittajat edustavat joukkoviestinnän tutkimuksen pitkää linjaa. Kukin heistä on laajasti meritoitunut ja kansainvälisesti tunnettu tutkija. Kolme kirjoittajista – Christians, Glasser ja White – ovat syntyjään yhdysvaltalaisia, McQuail ja Nordenstreng edustavat eurooppalaista perinnettä. Useimpien tutkijanura on auennut jo 1960- ja 1970-luvuilla, McQuailin peräti 1950-luvulla, joten teoksen näköalat ja arviot kattavat mittavan osan viimeisten 50 vuoden aikaista viestintätutkimuksen historiaa.

Kirjan rakenne on kolmitasoinen. Ensimmäisessä osassa kirjoittajat käsittelevät normatiivisten teorioiden takana olevia filosofisia traditioita. He rakentavat pitkän historiallisen kaaren, jossa hahmottuu neljä kiinteämpää perinnettä: korporatistis-organisen perinne, libertaarinen perinne sekä sosiaalisen vastuun ja kansalaisosallistumisen perinteet. Kukin näis-

tä liittyy määrättyyn historialliseen vaiheeseen. Korporatistis-organisen alkuperä on antiikin Kreikassa, libertaarisen reformaation ajan Euroopassa, sosiaalisen vastuun 1800- ja 1900-lukujen vaihteen USA:ssa, ja kansalaisosallistumisen 1970-luvun yhteiskunnallisissa liikkeissä.

Kun normatiivisten teorioiden historiallinen tausta on paikannettu, kirjoittajat määrittelevät tarkemmin, mitä normatiiviseen teoriaan sisältyy – tai pitäisi sisältyä. Tässä jaksossa he rakentavat oman ideaalinsa normatiivisesta teoriasta, jonka pohjana on laajasti ottaen liberaatiivisen demokratian ajatus.

Teoksen toinen osa käsittelee politiikan teoriaa ja tarkemmin ottaen demokratian malleja. Kirjoittajat jäsentävät demokratiateoriat ensiksi kahteen pääkoriin, liberalistisiin ja republikanistisiin teorioihin. Ne jakautuvat kumpikin edelleen kahteen alakoriin, ja tuloksena on nelijako: pluralistinen liberalismi, administratiivinen liberalismi (tai eliittidemokratia), kansalaisrepublikanismi (*civic republicanism*) sekä suora republikanismi (*direct republicanism*). Kullekin demokratiamallille on ominaista toisistaan poikkeava suhtautuminen journalismiin. Pluralistisessa mallissa journalismi palvelee tyypillisesti puolue- tai ryhmäintressejä; eliittidemokratiassa journalismi toimii valistajana ja informoijana; kansalaisdemokratiassa journalismi pyrkii edistämään julkista harkintaa ja kansalaiskeskustelua; ja suorassa demokratiassa journalismi toimii kansalaisten keskinäisen dialogin edistäjänä.

Kolmas osa keskittyy itse journalismiin ja uutismedian rooliin demokratiassa. Lähtökohdانا on – jälleen – nelijako. Sen akseleina toi-

mii kaksi jatkumoa. Ensimmäisen muodostaa median autonomisuuden ja riippuvuuden välinen jännite. Toinen jatkumo koskee median suhdetta institutionaaliseen valtaan (valtioon), jossa vastakkaisina pooleina ovat median läheisyys ja etäisyys valtainsituutioista. Tähän nelikenttään sijoittuvat journalismin neljä roolia: valvova (*monitorial*), edistävä (*facilitative*), radikaali (*radical*) ja yhteistyölle perustuva (*collaborative*). Journalismin valvova rooli edellyttää median vahvaa autonomiaa, mutta myös läheisyyttä valtaan, jota sen on määrä tarkkailla ja kontrolloida. Siten se on lähellä pluralistisen demokratian mallia. Edistävä rooli puolestaan pysyttelee kauempana institutionaalaisesta vallasta, mutta edellyttää poliittisiin päämääriin sitoutunutta mediaa. Tämä puolestaan on lähellä kansalaisrepublikanismin mallia tai, toisilla käsitteillä ilmaistuna, deliberatiivista demokratiaa. Radikaalissa roolissaan journalismi puolustaa tyypillisesti median autonomiaa ja kamppailee vahvaa institutionaalista valtaa vastaan, mikä muistuttaa suoran demokratian eetosta. Yhteistyöroolissaan media puolestaan on sitoutunut institutionaaliseen valtaan, mikä heikentää luonnollisesti median autonomiaa. Tämä tukee puolestaan eliitti- tai administratiivisen demokratian mallia.

Kolmannen osan erillisissä luvuissa esitellään tarkemmin kutakin neljää roolia ja niiden toteuttamisen tapoja. Roolien tarkastelu on jaettu kirjoittajien kesken siten että journalismin valvovaa roolia tarkastelee McQuail, edistävää roolia Christians, radikaalia roolia Nordenstreng sekä yhteistyöroolia Glasser. Roolien esittely on selkeää ja kirjoittajien omat vahvuudet sekä persoonalliset äänenpainot pääsevät hyvin esille. Journalismin edistävää roolia käsittelevässä luvussa on kirjoittajan suhde kohteeseensa kaikkein läheisin, mikä vastannee muidenkin kirjoittajien normatiivisia preferenssejä. Erikseen kannattaa mainita Nordenstrengin tyylikäsi yhteenveto journalismin radikaalista roolista.

Teoksen loppuluvussa kirjoittajat tekevät yhteenvetoa ja pyrkivät päivittämään keskus-

telua internet-aikakauteen. Yhteenvetoluvun keskeisenä pyrkimyksenä on arvioida, miten teoksessa kehitettyä normatiivista perspektiiviä voitaisiin – tai miten sitä tulisi – soveltaa uudessa digitaalisessa verkkoympäristössä. Kun otetaan huomioon, että teoksen ainekset ovat kypsyneet valtaosin ennen 2000-luvun puoltaväliä, on yritys päivittää sen normatiivinen näkökulma tämän päivän nopeasti muuttuvaan tilanteeseen jo lähtökohtaisesti kunnioitettava.

Loppuluku myös onnistuu avaamaan tietä eteenpäin. Ensiksi kirjoittajat arvioivat nykyisen journalismin tilaa teoksessa konstruoi miensa normatiivisten ihanteiden pohjalta. Heidän yleisarvionsa on pessimistinen: "...sävyimme on tässä kirjassa ollut ennemminkin pessimistinen kuin optimistinen" (s. 240). Johdopäättösten tavoitteena on kuitenkin löytää sijaa optimismille. Jos journalismi ei tänään enää kykene yksin toimimaan yhteiskunnan omanatuntona – mikäli se on siihen koskaan kyennytäkään –, on aineksia, vaikka heikompiakin, koetettava löytää muualta. Kirjoittajat kehottavat katsomaan kahtaalle: ensiksi, etsintää pitäisi laventaa sellaisiin julkisen viestinnän (*public communication*) muotoihin, jotka eivät suuntaudu välttämättä suurille joukoille tai jotka eivät tähtää vaikuttavuuteen, mutta joille on ominaista se, että ne "pakenevat voitontavoitteluun tähtäävän hallinnan kuolettavaa otetta" (s. 241). Kyse ei ole vain internetistä, vaan kaikesta sellaisesta viestinnästä mihin Appadurai viittaa *mediascapen* käsitteellä ja Postman *mediaekologialla*. Tähän kuuluvat niin valokuvaus, äänitteet, tietokoneet, matkapuhelimet yhtä lailla kuin taide ja erilaiset performanssit, mielenosoitukset, järjestetyt tapahtumat: "Näiltä vaihtoehdoilta areenoilta meidän on etsittävä kaksituhattaluvun johtavia viestinnällisiä normeja ja arvoja käytäntöön sovellettavaksi" (s. 241). Toiseksi, meidän tulisi kiinnittää enemmän huomiota sellaisiin median ulkopuolisiin tutkimuksen, valvonnan, pohdinnan ja kontrollin muotoihin, jotka käytännössä asettavat median käytäntöineen ja toimintatapoineen kriittisen arvioinnin koh-

teeksi. Kirjoittajien mukaan nykyinen kansalaisyhteiskunta sisältää jo valmiiksi monia tällaisia toimintamuotoja, joista yhtenä käytännön esimerkkinä he mainitsevat itse käsillä olevan teoksen. Vaikka nämä lopun avaukset jäävät viittauksenomaisiksi, sellaisinkin ne virittävät kiinnostavasti mielikuvitusta.

”Normative Theories” -teosta on alun alkaen ryhdytty laatimaan vastaukseksi pitkään tunnettuun tarpeeseen. Yleisesitystä journalismin normatiivisista lähteistä on kipeästi kaivattu – sellaista, joka tarjoaisi paitsi yleistävän käsittekartan, myös analyttisen kehikon jonka puitteissa käsitteitä voidaan tarkastella keskinäisissä suhteissaan ja arvioida niiden toteutumista käytännön journalismissa. Normatiiviselta kannalta hankalasti käsitteellistettäviä ovat olleet muun muassa journalismin suhde sellaisiin ilmiöihin kuin valta, yhteisö, sanan- ja ilmaisuvapaus ja sosiaalinen vastuu. Kirjoittajien mukaan kirjan tavoitteena ei ole tuottaa valmiita tai oikeita ratkaisuja näihin tai muihinkaan normatiivisiin ongelmiin; sen sijaan teos pyrkii esittämään normatiiviset käsitteet moniulotteisina ja monitulkintaisina historiallisina konstruktioina.

Kirjoittajien kunnianhimoisena tavoitteena on ollut laatia kirja, joka voi toimia yhtä lailla perusoppikirjana kuin tutkimuksen käsikirjana. Teoksen skaala on niin laaja – yhteiskuntafilosofian traditioista yksittäisten maiden journalistisen kulttuurin arviointiin – että se tulee väistämättä herättämään monenlaista kriittistä keskustelua. Epäilemättä kirjoittajat ovat tähän myös varautuneet. Vaikka teos on viiden kirjoittajan yhteinen tuotos, muodostaa se ällistyttävän kiinteän kokonaisuuden. Tekijät tunteva lukija tunnistaa kyllä varsin nopeasti, mitkä osat kukin viidestä on kirjoittanut; mutta vaikka lukujen tyyli ja lähestymistapa vaihtelevat paljonkin, kirjoittajia yhdistävä eettinen perusvire pitää teoksen kiinteänä kokonaisuutena. Lisäksi tyylien ja lähestymistapojen moninaisuus rikastaa teosta huomattavasti. Tekijöiden persoonallisuudet ja ominaislaadut tekevät kokonaisuudesta mielen-

kiintoisemman kuin jos se olisi läpikirjoitettu yhden kaavan mukaan.

Muutamit kriittiset huomiot liittyvät teoksen aihepiiriin laajuuteen. Ratkaisu siitä, että normatiivisia teorioita tarkastellaan kolmitasoisen kehikon avulla, on epäilemättä kirjoittajien tarkkaan harkitsema. Se tuo teokseen sellaista monikerroksisuutta ja syvyyttä, jota kriittisimpienkin lukijoiden on vaikea sivuuttaa. Kuitenkaan tapa, jolla tämä on toteutettu, ei tunnu kaikin osin luontevalta. Teoksessa on omaksuttu tarkasteltavaksi aikaväliksi historia antiikiin Kreikasta nykypäivään; tätä käytetään sekä ensimmäisessä osassa eli filosofisten traditioiden tarkastelussa, että toisessa osassa, eli demokratiateorioiden vertailussa. Kolmas osa eli journalismiteorioiden tarkastelu pysyy kohteensakin puolesta pääasiassa nykypäivässä, vaikka vauhtia otetaankin välillä muun muassa Hegelilta, Marxilta ja J.S.Millilta.

Kriittinen lukija voisi kysyä, olisiko teoksen jännite parantunut, mikäli tarkastelu olisi kaikilla tasoilla keskittynyt ensisijaisesti modernin kauteen – toisin sanoen siihen historialliseen aikaan, jolloin nykyinen journalismi ja moderni media ovat kehittyneet ja kypsyneet. Käsitekriittisen reflektion puuttuessa on vaarana, että sellaisia käsitteitä kuin demokratia, osallistuminen, dialogi, käytetään ilman niiden ankkurointia historialliseen taustaansa, jolloin niiden tarkkuus väistämättä liudentuu. Antiikin Kreikan demokratia poikkesi toki toteutumisen ehdoiltaan ratkaisevasti modernista demokratiasta; roomalainen tasavaltalaisuuden idea on toisenlainen kuin moderni kommunitarismi; porvarillisen liberalismien kehityksessä on tapahtunut radikaaleja merkityssiirtymiä; ja niin edelleen.

Toinen huomio koskee teoksen yleistä jäsennystepää. Huolimatta siitä, että kirjoittajat sen pontevasti kieltävät (s. 16–17), teoksen kolmitasoisen rakenteen pohjalta rakentuu implisiittisesti neljä käsitteellistä ketjua, jotka sitovat yhteen eri osien ainekset – ensimmäisen osan perinteet, toisen osan demokratiateoriat sekä kolmannen osan journalismin roolit: (1) korporatistis-organisaation perinne –

administratiivinen demokratia – yhteistyölle perustuva journalismi; (2) libertaarinen traditio – pluralistinen demokratia – journalismin valvova rooli; (3) sosiaalisen vastuun perinne – kansalaisrepublikanistinen demokratia – journalismin edistävä rooli; sekä (4) kansalaisosalistumisen perinne – suora demokratia – radikaalin journalismin rooli. Se, että kirjoittajat haluavat kaihtaa suoria kytköksiä, on ymmärrettävää: tällainen karkea typologisointi ja historian stilisointi on aina arveluttavaa ja altistaa esittäjänsä monenlaiselle kritiikille. Koska näyttää kuitenkin selvältä että tällainen malli on toiminut taustalla tekijöiden työtä ohjaamassa, sen avaaminen kaikilla varauksilla ja varoituksilla varustettunakin, olisi voinut olla pedagogisesti perusteltua.

Kolmas kysymys liittyy teoksen abstraktio- tasoon. Pyrkinessään yleistettävyyteen ja yleisten jäsenysten konstruointiin kirjoittajat joutuvat pysyttelemään melko yleisellä ja kuvaillevalla tasolla. Yhtäältä tämä johtaa joissakin kohdin lievään puuduttavuuteen ja luettelon-omaisuuteen, toisaalla taas idealisoivaan toiveajatteluun vailla kytkentää reaalityodellisuuteen. Onneksi tällaiset jaksot ovat harvassa. Liian harvoin kirjoittajat viittaavat konkreettisiin esimerkkeihin. Kun kirjoittajakunta on peräisin kahdesta akateemisesta kulttuurista, yhdysvaltalaisesta ja eurooppalaisesta, olisi tätä voitu käyttää tehokkaammin vertailun rakentamiseen journalististen ja poliittisten kulttuurien välillä: mannereurooppalainen republikanismi verrattuna yhdysvaltalaiseen liberalismiin. Saattaa tietenkin olla, että kirjoittajat eivät halunneet edistää tällaista asetelmaa, ainakaan journalismin tutkijoita ja tutkimusta jakavana linjana.

Neljäs kommentti herää tavasta, jolla eri tasojen sisältämät nelijaot on perusteltu. Edellä on jo viitattu traditioiden ongelmalliseen historialliseen luokitteluun; samantyyppistä kritiikkiä voisi kohdistaa demokrateorioiden erotteluun. Problemaattiselta tuntuu myös journalismin neljän roolin määrittely: tapa, jolla roolit tuottava nelikenttä on rakennettu, jää ylimalkaiseksi (s. 125). Ei käy sel-

väksi, mihin tarkkaan ottaen viitataan, kun toisen jatkumon ääripäiksi määritellään median autonomisuus ja riippuvuus: millä kriteeteillä arviointi tapahtuu? Samanlaisen pulman muodostaa toisen jatkumon institutionaalisen voiman astetta (vahva vs. heikko) koskeva määrittely. Vaikka itse rooleja koskeva keskustelu on rikasta ja tuottoisaa, jää roolien konstruointi hatarasti perustelluksi.

Viimeinen huomio käsittelee kirjoittajien välistä koordinaatiota. Vaikka kirjoittajien yhteistyö on toteutunut enimmäkseen onnistuneesti, lukijaa häiritsee välillä jaksojen välinen epätasaisuus. Teoksen ensimmäinen, teoriaa ja filosofia perinteitä käsittelevä osa jäi mieleen hatarimpana; toinen (demokrateoriat) ja kolmas osa (journalismin roolit) rakentuivat selvästi tukevammin. Vaikutelmaksi jäi myös, että kirjoittajat eivät ole kaikin osin sopineet siitä, mitkä ovat keskeisimpiä normatiivisia käsitteitä ja miten ja missä kohdin kirjaa ne pitäisi määritellä tarkemmin. Kolmannen osan journalismin roolien käsittely kärsii puolestaan siitä, että kirjoittajat eivät noudata yhtenäistä rakennetta, vaan roolit saavat epäyhtenäisen käsittelyn.

Lopuksi: meille on annettu pitkään odotettu perusteos journalismin normatiivisista teorioista, eikä se petä odotuksia. Kirja tulee epäilemättä kulumaan tulevina vuosina opiskelijoiden ja tutkijoiden käsissä eri puolilla maailmaa. Toivottavasti se myös innostaa mahdollisimman monia tutkijoita jatkamaan journalismin normatiivisten perusteiden pohdiskelua ja vastaamaan teoksen virittämiin haasteisiin. Kun kirjan syntysanoja sorvattiin Suomessa, Tampereella, lähes 20 vuotta sitten, ja yksi hankkeen tärkeistä moottoreista on suomalainen – voisiko ajatella, että tällä linjalla jatkettaisiin?

Viitteet

- 1 Fred S. Siebert, Theodore Peterson & Wilbur Schramm (1956). *Four Theories of the Press: The Authoritarian, Libertarian, Social Responsibility and Soviet Communist Concepts of What the Press Should Be and Do*.